

5 дәріс. Ортағасырлық мемлекеттер мен Қазақ хандығы дәуіріндегі (XIV- XVII ғғ.) қалалар, қоныстар мен тұрғын үйлер. Киіз үй - Евразия далаларының көшпенділерінің көне тұрғын үй түрі - (2 сағат).

Мақсаты: студенттерге ортағасырлық мемлекеттер мен Қазақ хандығы дәуіріндегі (XIV-XVII ғғ.) қалалар, қоныстар мен тұрғын үйлер және киіз үй туралы оқытып үйрету болып табылады.

Дәріс жоспары:

1. Ортағасырлық мемлекеттер кезеңіндегі қалалар мен қоныстар
2. Қазақ хандығы дәуіріндегі қалалар, қоныстар мен тұрғын үйлер
3. Киіз үй - Евразия далаларының көшпенділерінің көне тұрғын үй түрі

Кілт сөздер: этнос, ұлт, этнография, салт-дәстүр, баспана, киім, тағам.

Монғол жаулаушылығынан кейінгі экономикалық ауыр зардаптарды біртедеп жеңу. Оңтүстік Қазақстандағы Отрар, Сауран, Сығанақ, Жент, Яссы қалаларының және басқа да қоныстардың қайта бой көтеруі. Қала кварталдарындағы жоспарлау өзгерістері. Арслан-Баба мешітінің, Қожа Ахмет Яссауи мазарының құрылысы. Жаңа архитектуралық стильдің қалыптасуы, құрылыс ісімен : кірпіш дайындаумен, қаптау материалдарымен (заттармен), суармалы израецпен (жапқан жұқа кірпішпен) байланысты құрылыс әдістерінің жаңартылуы. Тұрғын үйлердің жаңа түрлерінің қалыптасуы – сызықтың және кресттәрізді жоспарланған үйлер. Үйдің ішкі құрылысындағы өзгерістер. Жетісу қала мәдениетінің: Іле, Талас, Шу даласының мәселелері. XIII ғ. соңына қарайғы Алматы, Талғар, Шелек, Дүнгене, Сүмбе қалаларындағы өмірдің біржолата тоқтауы.

IX-XII ғғ. салыстырғанда XVII ғасырдағы Оңтүстік Қазақстандағы қалалардың үш есе, қалашықтардың алты есе кемуі. XVI –XVII ғғ. Қаратаудың солтүстік баурайындағы (Созақ, Яссы-Түркістан), Сырдарияның сол жағалауындағы қалалардың (Арқук, Куджан, Аққорған, Үзгент) нығаюы. Алдыңғы кезеңдегі қалалардың жоспарлы қаңқасының мұрагерлігі. “Хиссар” – қабырғамен қоршалған қаланың орталық бөлігі және қала сырты аудандары. Халқының іс-әрекетіне байланысты кварталдардың мамандануы (бөлінуі). XVI-XVIII ғғ. тұрғын үйлерінде, алдыңғы кезеңдегі үйлердің даму жолының жалғасын табуы. Бөлменің ішкі құрылысын әшекейлеудегі пайда болған өзгерістер (жаңа элементтер). Сауданың, қалалардың дамуының тежелуі монғол шапқыншылығымен тікелей байланысты болды. Тек XIV ғ. жекелеген қоныстар мен қалалардың жандануы байқалады. Осы кезеңдегі Отырар қаласына археологиялық қазба жұмысын жүргізу нәтижесінде қолөнер, сауда кварталдары және қаланың қоғамдық орталығы анықталды. Бір, екі, үш, көп бөлмелі үйлер тұрғызылып, үйлердің ішінде тандыр, ошақ болған, сонымен қатар үйдің еденін жылытып тұратын трубалар салған.

Отырардың қоғамдық құрылысындағы қызығушылық тудыратын құрылыс XI-XIII ғ. аяғындағы қалалық монша болып табылады.

Айқас тәрізді жоспарланып, күйдірілген кірпіштен тұрғызылған құрылыс құрамына 10 бөлме кіреді. Оларға бу бөлмесі, жуынатын бөлме, демалатын бөлме, намаз оқитын бөлме жатады. Монша кан жүйесі бойынша қыздырылған.

Осы кезеңінің архитектурасы мемориалдық сәулетшіліктің гүлденуімен сипатталады. Баспаналардың құрылымдық жоспарында, формасында

өзгерістер болып, үй жиһаздарының түрлері өзгерді.

1228-1230 жж. Орталық Қазақстанда, Жезқазғаннан 45 км жерде Кеңгір өзенінің солтүстік жағалауында Шыңғысханның ұлы **Жошыханға мавзолей** тұрғызылады. Осы порталды-күмбезді мавзолей күйдірілген қызыл кірпіштен салынып, 2 бөлмеден тұрады.

1399 жылы Әмір Темірдің нұсқауы бойынша Қожа Ахмет Яссауи кесенесінің құрылысы басталады. Ескерткіш өзінің жоспарының симметриялық нақтылығымен ерекшеленеді. Кешен бөлмелері үш құрылымға бөлінген: алдыңғы бөлімі (портал), жаматхана (қазандық, жиын залы) және гурхан (мавзолей өзі). Мавзолейдің жанында мешіт және кітапхана орналасқан.

Ғимарат екі қабатты күмбезбен жабылған. Сәндік-қолданбалы өнердің тамаша үлгілерінің бірі ретінде гурхан және жаматхананың ағаш есіктерін айтуға болады. Мұндағы хилует, яғни жер асты мешіті XII ғ. жатады. Ол 4 м тереңдікте орналасып, көлемі 1,5x1,5 м. болып келеді. Бұл бөлменің құрылысын Қожа Ахмет Яссауи атымен байланыстырады. Себебі, ол 63 жасында осы жерге түсіп, атақты өлеңдер жинағы «Хикметті» жазады. Хилует архитектурасы - XV ғ. сәулетшіліктің жарқын үлгілерінің бірі болып табылады.

XIV ғ. жерасты мешіттерінің құрылысы жоғарғы дәрежеге жетті. Шақпақ ата мешіті сондай мешіттердің жарқын үлгісі бола алады. Мешіт тас үстірттің ең биігінде орналасқан. Оның орталық залының көлемі 5x4,5 м. Бұл мешітті көшпелі Дешті Қыпшақ қоғамы мәдениетінің көрсеткіші десе де болады.

Дала мәдениеті және тарихында XIII-XV ғғ. Алтын Орда қалалары маңызды орын алады. Бұл кезеңде қалалар хандардың әкімшілік орталығы ретінде салынған болатын. Алғашында қала төңірегіне нөкерлер және нояндар т.б. жиналса, кейін қолөнершілер, құлдар т.б. тұрғындармен қалалар өсе түседі. Алтын Орданың басты қаласы және ескі астанасы Сарай-Бату, жаңа астанасы-Сарай-Берке болды. Бұлар саудасы дамыған, гүлденген қалалар болған еді.

Алтын Ордадағы мешіттер Берке ханның тұсында дамыған болатын. Зерттеушілер мешіттердің құрылысын Кіші Азия мешіттерінің архитектурасымен байланыстырады. Осы кезде күмбезді мешіттер көптеп салына бастады. Оған мысал ретінде, ескі Сарайдағы Күршін Джами мешітін айтуға болады.

Ақ Орда қалаларында культтік, мемориалдық құрылыстар да дамыды. Қаракеңгір өзенінің орта ағысында (Ұлытау ауданы, Малтабай ауылынан оңт-батысқа қарай 2 км) Алашахан мавзолейі орналасқан. Алашахан кесенесі Дешті-Қыпшақ архитектурасының ерекше ескерткіштерінің біріне жатады. Бұл порталды-күмбезді мавзолей екі бөлмеден тұрады: гурхан -сфералық күмбезбен жабылған, алдында зиратхана орналасқан. Мавзолей ірі мемориалды ғимарат болып табылады (күмбез диаметрі 9,73x11,91м; жалпы ұзындығы 10 м).

XV ғ. Қазақстанның архитектуралық құрылыстарының бірі Абат-Байтақ мавзолейі Ақтөбе облысының Ұлы-Қобда өзенінің ортаңғы ағысында орналасқан. Құрылыс порталды-күмбезді шатырмен жабылған, жоспары қарапайым.

XV ғ. жаңа сауда жолдарының пайда болуы мен қатар бұрынғы сауда жолдарының жандануы **Қазақстан қалаларының** дамуына ықпалын тигізіп, отырықшылықтың дамуына да зор үлес қосты. Орта Азия, Үндістан, Қытай, Ресей, Қашғар, Хотан мемлекеттерімен сауда жүргізіліп, ірі қалаларда керуен-сарайлар құрылып жатты. Сол кездегі Түркістан қаласы - қазақ хандығының ірі

рухани, мәдени, сауда, діни, білім орталығына айналды. Сығанақ, Жұбанана, Сарайлы, Тұрайлы, Татағай, Құмкент, Саудакент, Созақ сияқты қалалар ірі қалалық орталықтар болды. XVI ғ. қазақ хандары Ташкент пен Ферғананы басып алғаннан кейін, олар Орта Азиядағы сауда жолдарына өз билігін жүргізіп отырды.

Көне қалаларда цитадель, шахристан және рабад сияқты үштік жүйе сақталып отырды. Жоңғарлардың шапқыншылығынан кейін Шығыс Қазақстанда будда монастырлері салына бастады. Атап айтқанда, XVII ғ. Аблайкитка сарайы, Қызыл-кент монастырі, XVIII ғ. лама құрылысымен Ақ-таш мовзолейі салынса, бұлардың алғашқылары Ертіс өзенінің жағалауында болды. Аталған ғимараттардың архитектуралық тарихы XVIII ғ. жоңғар шапқыншылығынан кейін дамуын таппаған.

Қарастырылып отырған уақытта Түркістандағы моншалар сияқты басқа қалаларда да монша салу ісі жалғасты. Қазіргі уақытқа дейін сақталып қалған тоғыз моншаның жетеуі XVI ғ. жатады.

Төбесі мұнарамен жабылған, сегіз қырлы етіп салынған басты жуынатын зал моншалардың композициялық орталығы болып саналған және бұл залға қосымша шешінетін, «ыстық», «суық» залдары болды. Еден мен отыратын орындар мәрмәр плиталарынан төселген. Моншаларды еден астынан өтетін трубалар арқылы жылытқан. Қолданылған су бір жерге ағып кету үшін еден ылдилатылып салынатын болған. Моншалар күйдірілген кірпіштерден салынды.

XIII ғасырдың екінші жартысы – XIV ғасырдың бірінші жартысында қалалық тұрғын үйдің жаңа үлгілері пайда болды. Біріншісіне бір орталыққа орналасқан шағын ауласы барекі немесе үш камералы үйлер жатады. Үйлердің екінші үлгісіне қиылысатын орталыққа орналасқан төрт жайдан тұратын тұрғын үй жатты. Бұл крест (айқыш) тәрізді немесе төрт бөлікті схема, онда үй шаршы сияқты жоспарлы болады, ал қоймалар ауланың немесе тандыры бар тұрғын бөлменің сол және оң жақтарына орналасқан. Үшінші үлгісіне екі немесе одан да көп бөліктері бар үйлер жатады. Үйдің әр бөлігі екі немесе үш жайдан тұрады, олардың біреуі міндетті түрде тұрғын жай болды.

Тұрғын үйлер интерьерінде елеулі өзгерістер байқалады. Қабырғаларды жағалатып «г» немесе «п» тәрізді етіп салынған еңсіз сәкілердің орнына бөлменің көп бөлігін алып тұратын сәкілер пайда болды. Бөлменің ортасында сыпаның шетінде сыланған кеспелтек ағаштың, бөрененің, кірпіш тағанның, тас тұғырдың болуы үй төбесінің бөлме ортасында тұрған бір ағаш діндекпен тіреліп қойылғанын көрсетеді. Оның алдындағы уақытта таралған төрт тіреуішпен жабу әдісі жойылады.

Тандыр әмбебап ошақ міндетін атқарады. Ол жылыту құралы және тамақ дайындап, нан пісіруге арналған ошақ болды.

Оларға сыпадан қабырғаға дейін жалғасқан түтін жүретін мұржа – «кан» салынды.

Сонымен қатар, XIII-XV ғасырдың бірінші жартысында қалалық тұрғын үйдің жаңа үлгілері қалыптасып, олардың анфиладалық және крест түрінде жоспарланған екеуінің алдыңғы уақытта ұқсас үлгілері болды. XI ғасырдың екінші жартысында тұрғын үйдің осы екі үлгісінің пайда болуы қалада отырықшыға айналған түрік этносымен байланыстырылғанына назар аударған жөн.

XVI-XVII ғасырлардағы тұрғын үйлер алдыңғы уақыттағы даму бағытын жалғастырды. Алайда, өткен кезеңмен салыстырғанда үйдің ішкі безендерілуінде кейбір жаңа элементтер пайда болды. Тандыр түпкі бұрыштан есікке жақындатылды. Ташнауға арналған орын екінші кезектегі жайды, ауланы, не айуанды, не тұрғын жай мен қойманы

«жинақтайтын» тәрізді. Ташнаудың тек тұрғын жайларға қажетті болуы міндетті емес, олар қоймалар мен аулаларда да болған. Орталық тұрғын үй бөлмесінің көп бөлігін алып тұратын сыпалар (сәкілер) еденнен 30-40 см жоғары болған. Оған аузы сәкінің шетіне шығып тұратын тандыр орнатылған. Мұржа тандырдың қабырғасындағы дөңгелек тесіктен басталады, ол сәкі астынан қабырғаға немесе бұрышқа дейін ең қысқа жолмен салынған. Мұржа үйдің қабырғасындағы тік қуысқа қосылған.

Тандырдың тұсындағы сәкінің (сыпаның) бұрышына көлемі 0,5-1,0x0,5-1,0 м болатын төрт бұрышты дөңгелектер орнатылған. Оның мақсаты айқын, ол көміршоқтарына арналған жер. Үй-жайдың жалпы безендірілуінде тандыр мен оның алдындағы ташнау алаңшасы шаруашылық істері атқарылатын жер болып табылады.

Тұрғын жайлардың бұрыштарына ұралар жасалып, көзе, құмыра түріндегі ыдыстар көмілген. Ал кейде бөлменің ортасында, бұрышына жақын жерде саңылау тәріздес ұра болған. Бөлменің қабырғаларында керек-жарақтарды сақтауға арналған сөрелер жасалған. Сәкілерге қамыстан немесе шиден тоқылған төсеніштер төселіп, олардың үстінен киіз, мақта салынған көрпе жайылған. Қазба жұмыстары кезінде шилердің іздері мен шірінділері, сондай-ақ, киіздер мен мақта салынған көрпелердің қалдықтары табылған. Қоймалар астық қорларын, сұйық және үгітілмелі өнімдерді сақтауға арналған.

Тұрғын үйлер тік бұрышты шикі кірпіштен тұрғызылды. Шаршы тәріздес, жан-жағы 24-26 см, қалыңдығы 4-6 см күйдірілген кірпіштер еденге, сәкі бұрыштарына, пештің аузына пайдаланылған. Сондай-ақ, саз балшықтан өрілген қабырғалар мен қалқа кездеседі. Құрылыс ісінде каркас конструкциялары да қолданылған.

Киіз үй - Евразия далаларының көшпенділерінің көне тұрғын үй түрі.

Киіз үйдің түркітілдес, моңғолтілдес және иран тілдес халықтардың бір бөлігіне (жемшидтер мен хазарлықтар) тарауы. Моңғол типті киіз үйдің құрылымының (конус тәріздес) және түрік типті киіз үйдің (күмбез тәріздес) ерекшеліктері. Киіз үйдің қазақша атаулары (ақ боз үй, боз үй, қара үй, киіз үй, кереге). Түрік тілдеріндегі “йу: рт” сөзінің этимологиясы: а) мал бағу орны; тұрақ, қоныс, өмір сүру орны; иелік жер, қоныс; б) отан, мемлекет, ел, жер, өлке, рулық бөлім; в) тұрғылықты жер, халық; тұрғындар; қол астындағы кіріптарлар; қоғам, әлем; г) үй, қоныс. “Үй:рт” сөзінің көне мағынасы – “жер кеңістігі”, белгілі бір көшпелілердің қонысына қажетті, жеткілікті, жер бөлігі –қоныс.

“Юрта” орыс сөзінің таралуы. Аридті аймақтағы табиғат жағдайында киіз үйдің қолданылуының ерекшеліктері. Стационарлы қыстық қонысымен қатар, мезгілдік көшу кезіндегі қоныс ретіндегі киіз үй. Киіз үй қоныстарының жоспарлануы (шеңберлі, доға тәріздес, жартышар, сызықтың т.б.).

Киіз үйдің шығуы туралы пікірлер А.М.Оразбаев: “қола дәуірінің тайпаларының тұрғын үйлері- қазіргі киіз үйдің протипі (түп тұлғасы)”. А.М.Хазанов, Е.Е.Кузьмина, В.А.Лившиц: киіз үй прототипі – скифтік шатырлар. С.И.Вайнштейн, М.С.Муканов: киіз үй прототипі-ғұндардың жартышар шалашы. Киіз үй түрлері: шалаш, екі керегеден құралып, киізбен жабылған (күрке, итарқа). Аблайша (төбесінде шаңырағы бар, қиғаш орналасқан тік уықтардан құрастырылған түрі). Жолым үй орысша “джуламейка” (төбесінде шаңырақсызжалғасқан уықтарды үш-төрт қанатпен біріктіріп жасау). Киіз үй түрлері: тұрғылықты, шаруашылық, тойға арналған, өлімге арналған.

Киіз үйдің құрылыс ерекшеліктері. Киіз үй дайындау ерекшеліктері. Ағашты өңдеуге арналған станок, құралдар мен ағаш түрлері. Кереге-қанаттардан - бөлек секциялардан тұратын, қозғалмалы, шарбақ тәріздес киіз үйі негізі. Керегенің негізгі түрлері: жел кереге мен көз кереге. Уық- киіз үйдің жоғарғы қабатындағы күмбез тәріздес ағаштары. Шаңырақ- күмбездің домалақ үстіңгі бөлігі; күлдіреуіш. Шаңырақты дайындаудың ерекшеліктері. Есік құрылысы. Есік түрлері (ағаш, қамыс, киіз). Киіз үйдің төменгі қабатының киіз жапқышы (туырлық), жоғарғы қабатының жапқышы (түндік). Киіз үйдің құрылысының ұсақ бөлшектері, олардың қолданылуы. Киіз үйдің ішкі құрылысы. Киіз үйдің ер жақ және әйел жақ бөлігі. Киіз үйдің ер жағының заттары: отыру құралдары, қару-жарақ, құс пен аң аулау заттары, ілгіш т.б. Киіз үйдің әйел жақ бөлігінің шаруашылық заттары: азық сақтайтын шкаф, аспаптар. Ошақ- от жағу орны. Төр - қасиетті орын, оның “жоғары мәдени құндылығы бар”; төсек жабдықтарын жинау орны. Төсек жабдықтарының бірінен кейін бірінің орналасуы: ағаш немесе тас төсеніш немесе сандық, содан киіздер немесе кілемдер; көрпе; жастық.

Киіз кілемдердің түрлері: жерге төсейтін – сырмақ, текемет, қабырғаға ілетін – түскиіз. Алаша - әшекейленіп тігілетін кілем. Түкті кілем, жасау технологиясы мен безендірілуі. Тұрмыс заттары мен ыдыстарды сақтауға арналған ілінетін киіз сөмкелер (аяққап, түс дорба, юр салғыш, керме, төсек қап). Киіз шабадан, теңдер. Артпалы киіз сөмке – қоржын. Киіз үйдің ағаш бөліктерін тартып байлауға арналған әшекейлі баулар (басқұр, таңғыш), олардың жасалуы және әшекейленуі. Қазақтардың қазіргі тұрмысындағы киіз үйдің өзгеруі. Шопандардың өндірісіндегі қоныс ретіндегі – киіз үй. Киіз үйді қоғамдық тағамдану орындарының пайдалануы (асхана, кафе, ұлттық асхана, ресторан). Ауылды жерлердегі жазғы маусымдарда киіз үйдің қоныс ретінде пайдалануы. Киіз үйдің әдеп-ғұрыппен байланысты шараларға қолданылуы (той, өлім).

Киіз үйдің шығуы туралы пікірлерге тоқталатын болсақ, белгілі археолог А.М.Оразбаев: “қола дәуірінің тайпаларының тұрғын үйлері - қазіргі киіз үйдің түп тұлғасы”- десе, М.Ростовцев, А.М.Хазанов, Л.Г.Нечаев,

Б.Н.Граков, П.Н.Шульц, С.И.Вайнштейн, Ә.Х.Марғұлан, Е.Е.Кузьмина, В.А.Лившиц: «киіз үй прототипі – скифтік шатырлар» - деп, ал С.И.Вайнштейн, М.С.Мұқанов: «киіз үй прототипі - ғұндардың жартышар шалашы» - деп топшылайды.

Зерттеушілер «киіз үй алғаш түрік халықтарында пайда болып, одан моңғолдар үлгі алған» - деген пікірді бір ауыздан жақтайды. Бұл жайында М.Мұқанов: «XIII ғасырдың басында моңғолдардың негізгі бөлігі ғұн үлгісіндегі баспаналарды пайдаланғанын, олардың киіз үйді де білгенін, оны да түріктерден үлгі еткенін, алайда ондай үйлер моңғолхандары мен билеуші топтарында ғана болғанын ортағасырлық зерттеушілердің шығармаларында да расталған» - деп жазады. Ал біздің дәуіріміздің бірінші мыңжылдығының екінші жартысына қарай киіз үй Шығыс Азиядан Оңтүстік Шығыс Еуропаға дейін мекендеген далалық көшпенділер арасында кеңінен пайдаланылды.

Соңғы 7-8 ғасыр бойына киіз үй малшылар үшін ең қолайлы баспана болып қалды. Ол ауа райының қандай жағдайында да пайдалануға өте ыңғайлы – ішіне жарық жақсы

түседі, күмбез болып келгендіктен жаңбыр өтпейді, жинап-тігуі оңай. Осындай ерекше ыңғайлы қасиеттері үшін киіз үйді ертедегі жаугершілік жорықтарда сарбаздар да үнемі қолданып жүрген.

Киіз үй мәдени-тұрмыстық және шаруашылық мақсатқа арналуына қарай төрт түрге бөлінеді: жаздық тұрғын киіз үй, мереке-жиынға немесе қадірлі қонақты күтуге арналған салтанатты киіз үй; жорық кезінде тігуге арналған абылайша немесе жолым үй және асхана, қойма, сарай ретінде тігілетін киіз үй.

Жалпы киіз үйдің үлкен-кішілігін керегелер санына қарай белгілейді. Киіз үйдің екі, үш қанаттан бастап, он екі, он сегіз, отыз қанатқа дейін жететін түрлері болған. Киіз үй керегесінің басы 70-80-нен 360-қа дейін барады.

Ақ үй, ақ орда, алтын орда деп аталатын қонақ үйлер көркем безендірілуі жағынан ерекше көз тартады. Олар 8 қанаттан бастап 30 қанатқа дейін барады. Ал орташа және кедей шаруаларға тән киіз үйлерді алты қанат ақ үй, боз үй, қоңыр үй, қараша үй, қара лашық, күрке отау, итарқа, жолым үй, көтерме туырлықты, қалмақы үй, жаба салма, жаппа деп атаған. Жас жұбайларға арналған отау үй де жасау-жиһазға бай, сәнді де, салтанатты келеді.

В.В. Радловтың айтуы бойынша, қазақтарда киіз үйдің іші бай жиһаздарымен ерекшеленеді. Сырты әшекейленген кеселер мен табақтар көбірек. Ыдыс салатын қаптардың орнына жәшіктер көптеп кездеседі. Ыдыс-аяқтар қойылған жер шимен қоршалған. Ал төсек-орын таза, үстінде жақсы жастықтар тасталған, отбасы мүшелері мен қадірлі қонақтарға арналған жерлерге кілем, ал жай адамдарға арналған орындарға киіз төселген. Осындай ерекше киіз үйлердің біріне жататын үй, ол - Зайсан қазақтарының орыс князі Николай Николаевичке сыйға тартқан киіз үйі болып табылады. Ол жібекпен, күміспен және алтынмен кестеленген ақ киізбен қапталған. Барлық күлдіреуіштері таза күмістен жасалған.

Киіз үйдің негізгі қаңқасын (кереге, уық, шаңырақ, сықырлауық) сүйегі деп атайды. Киіз үйдің сүйегі жасалатын «үй ағашты», алты ай немесе бір жыл

бұрын дайындайды. Қабығы аршылмай бабымен кептірілген үй ағаштарын морға төсеп, балқытқаннан кейін тезге салып, ысқаурынмен қысып түзетеді немесе керекті қалыпқа келтіріп иеді. Иілген киіз үй ағаштарын арнаулы үлгідегі ырғаққа салып қатырады. Ырғақтан шығарылған ағаштарды жоңғымен қабығын аршып, жонып, қырнауышпен қырнайды, уықтың бүгілі мен керегенің бас жағына сай-сай етіп сызық салады. Бұдан кейін кереге желісіне көк өткізілетін жерге белгі – дембі салып, үскімен тесіп, қайыспен көктейді, яғни түйенің иленбеген мойын терісінен жіңішке етіп тілген таспаны өткізіп түйіндейді.

Әдебиеттер:

1. Муканов М.С. Казахская юрта. - Алматы: Қайнар, 1980. - 223 с.
2. Востров В.В., Захарова И.В. Казахское народное жилище. - Алма-Ата: Наука, 1989. -181 с.
3. Аджигалиев С.И. Генезис традиционной погребально-культурной архитектуры Западного Казахстана. - Алматы: Ғылым, 1994. - 260 с.
4. Н. Алимбай., М. Муканов., Х. Арғынбаев. Традиционная культура жизнеобеспечения казахов. -Алматы, 1994.
5. Казахи. Историко- этнографический очерк.- Алматы, 1985.
6. Востров В.В., Кауанова К.К. Материальная культура казахского народа на современнойэтапе. -Алматы, 1972.
7. Арғынбаев Х. Қазақ халқының қолөнері. -Алма-Ата, 1986.
8. Төлеубаев А.Т. Реликты доисламских верований в семейной обрядности казахов. -Алма- Ата, 1991.